

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ZİRAİ EĞİTİME BİR BAKIŞ

Özgür YILDIZ*

ÖZET

II. Abdülhamid'in saltanatı uzun ve sıkıntılarla dolu bir siyasi yaşamın yansıması olarak görülmektedir. Padişah büyük siyasi sorunlarla uğraşırken ülkenin kalkınması ve modernleşmesi için de çaba harcamıştır.

II. Abdülhamid eğitimle yakından ilgilenen bir padişaktır. Yönetimde kaldığı süre içinde eğitimin her alanında yenilikler yaptığı bilinmektedir. Padişah II. Abdülhamid'in şehzadeliği döneminde ziraat işleriyle meşgul olması ve çiftlik sahibi olarak servet elde etmesi ziraat eğitimiyle de doğrudan ilgilenmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde ziraat mektebi açmak suretiyle Sultan II. Abdülhamid bu konudaki hassasiyetini göstermiştir. İstanbul, Selanik ve Bursa'da açtırdığı ziraat okulları modern tarımın gelişmesinde etkili olmuştur.

Ziraat mekteplerine öğrenci seçimi, sınavlarda merkezi sınav uygulanması hatta merkezi sınavdan sonra da öğrencilerin okul öğretmenleri tarafından tekrar bir sınava tabi tutulmaları da dönemin eğitim anlayışı hakkında ipuçları vermektedir.

Öğrencilere ödül verilerek eğitimin özendirilmesi, sınavların çok sıkı kurallarla göre yapılması, eğitimin uygulamalı olması, öğretmenlerin de özenle seçilmesi ziraat eğitimine verilen önem ve değeri ortaya koymaktadır.

1884 tarihli nizamname ve diğer arşiv belgeleri ışığında hazırlanan araştırmanın giriş bölümünde; II. Abdülhamid döneminde eğitim anlayışına kısa bir şekilde yer verilmiştir. Birinci bölümde; II. Abdülhamid döneminde ziraat meselesine bakış, ziraat mekteplerinin teşkili ve mekteplere öğrenci seçim usullerine değinilmiştir. İkinci bölümde; ziraat okullarında talim ve tedris hakkında bilgi verilmiş, üçüncü bölümde; ziraat mekteplerinin idaresi ve mektepte çalışan diğer memurlar hakkında bilgi verilerek II. Abdülhamid döneminde ziraat eğitimi hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Ziraat, Eğitim

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Osa Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, El-mek: ozgurzyz@gmail.com

AN OUTLOOK ON AGRICULTURAL EDUCATION IN THE REIGN OF ABDULHAMİD II

ABSTRACT

Reign of Abdulhamit II is seen as a reflection of his long and troublesome political life. While dealing with great political problems the Sultan made an effort for modernization and development of the country.

Abdulhamid II was a Sultan who interested in education closely. He is known with novelties in every area of education throughout his administration. Having dealt with agriculture and earned a fortune as as a farm owner before his accession to the throne caused Sultan Abdulhamit II to pay attention personally to agriculture and agriculture education.

By opening agriculture schools in several provinces of Ottoman Empire Sultan Abdulhamid II demonstrated his sensibility about this matter. Agriculture schools he had opened in Istanbul, Thessaloniki and Bursa got effective on development of modern agriculture.

Selection of agriculture school students, implementation of central examination system, and even re-examination of students who passed the central exam by the school teachers give us some clues about educational idea of the period.

Students' having been encouraged by awarding prizes, The examination's having been held under strict regulations, applied education, and selection of the teachers carefully demonstrates clearly the importance given to agricultural education.

In introduction part of this study, which prepared in the light of 1884 dated regulation and other archive documents, educational understanding of Abdulhamid II era has been discussed briefly. In the first part general view on agriculture problem, creation of agriculture schools and methods employed at selection of students for those schools has been stated. In the second part information about learning and instruction in those schools has been presented; in the third part having provided information about management of the agriculture schools and other officials who work in those schools, an evaluation on agriculture education in the reign of Abdulhamid II has been tried to be carried out.

Key Words: Abdülhamid II, Agriculture, Education

Giriş

II. Abdülhamid 33 yıl süren saltanatı süresince sıkıntılı birçok işle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sıkıntılı durumların başında siyasi işler gelmektedir. Siyasi problemler içerisinde Bosna Hersek meselesi, Yeni Pazar'ın işgal meselesi, Yemen ve İmam Yahya meselesi, Trablusgarp meselesi, Irak'ta İngiliz nüfuzu meselesi, Bağdat demiryolu için Alman- İngiliz rekabeti, Şialık meselesi, Dersim meselesi, Siyonizm meselesi, Dürzi, Havran ve Kerek meselesi, Makedonya meselesi, Şarki Rumeli meselesi, Arnavutluk meselesi, Bulgar meselesi, Girit meselesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

ve Abdülhamid'in en çok başını ağrıtan Ermeni meselesi gibi sorunlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

Büyük sıkıntılara rağmen Sultan Abdülhamid imar ve yenilik faaliyetlerini yürütmüştür. Batıdaki şekliyle Polis Teşkilatı, memurlar için Tekauđ Sandığı, kurdu muştur. Feshane, Hereke, Yıldız Çini Fabrikası gibi fabrikalar tesis ettirmiştir.¹ Haydarpaşa Tıbbiyesi, Şişli Etfal Hastanesi, Dâr-ül-Aceze dönemin müesseseleridir.² Bunun yanında kendi şahsına bağılı bir istihbarat teşkilatı kurdu muştur.³ İstanbul'a memba suyu getirmiştir.⁴ Görüldüğü üzere daha sayamadığımız birçok yenilik ve modernleşme hareketi bu dönemde görülmektedir.

Eğitim konusunda da II. Abdülhamid döneminde büyüme kaydedilmiştir. Tanzimat döneminden 1877 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde sadece 9 idadi var iken II. Abdülhamid döneminden 1907 yılına kadar bu sayı 88'e çıkmıştır. Aynı şekilde 1877 yılına kadar 400 rüştiye var iken 1907 yılında bu sayı 458 olmuştur. Bunun yanında meslek okulları ve yüksek okullar da açılmıştır.⁵

Bu okullardan Mekteb-i Fünun-ı Maliye (1878), Hukuk Mektebi (1878), Sanayi-i Nefise Mektebi (1879), Dar-ül Ameliyat (1881), Ticaret Mektebi (1882), Hendese-i Mülkiye (1883), Mülkiye Baytar Mektebi (1887), Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Polis Dershanesi (1889) açılmıştır.⁶

Ziraat hususunda ise II. Abdülhamid toplumun eksikliklerinden daha iktidara gelmeden farkındadır. Bu eksiklerin başında çiftçilerdeki bilgi eksikliği, sermaye ve ulaştırma yokluğu başta gelmektedir.⁷ Bu sorunların acil çözülmesi elzemdir.

II. Abdülhamid şehzadeliği sırasında çiftlik işletmek suretiyle ziraatla meşgul olmuştur. Ziraatın Osmanlı halkının geçiminde önemli yeri olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle döneminde Selanik ve Halkalı'da bir ziraat okulu açarak işe başlamıştır.⁸ Zirai eğitime büyük önem vermiş ve Osmanlı tarım toplumunun gelişmesine ve modernleşmesine katkıda bulunmuştur.

Bu dönemde ziraat eğitiminin daha iyi anlaşılabilmesi için "1884 yılı Büyük Halkalı Ziraat ve Ameliyat Mektebi Nizamnamesi"⁹ ne göre değerlendirme yapılacaktır. Buna göre ziraat mektepleri, öğrencileri, idarecileri ve verilen eğitim şu şekildedir.

1- II. Abdülhamid Döneminde Ziraat Mekteplerinin Teşekkülü

Osmanlı Devleti ziraata elverişli ve tarım açısından bereketli topraklara sahipti. Halkın büyük çoğunluğu geçimini topraktan kazanmaktaydı.¹⁰ Fakat Osmanlı Devleti'nde batıya göre ziraat geri kalmıştı. Bu geri kalmışlığın birçok nedeni bulunmaktadır. Bu sebeplerden en önemlisi

¹ M. Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003, s.20.

² Levon Panos Dabağyan, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.187.

³ İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Truva Yayınları, İstanbul 2010, s.90.

⁴ Vahdettin Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008, s.257.

⁵ Çoşkun Yılmaz, *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Seçil Ofset, İstanbul 2010 s.313.

⁶ Alpaz Kabacalı, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İmparatorluk ve Nesnel tarihin Prizmasından Abdülhamid*, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s.234.

⁷ M. A. Ubcını, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, Çeviren (Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s.261-272.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, TTK Ankara 1995, s.446,447.

⁹ Bkz; **Ekler**.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Halil İnalcık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004; Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.194. ve Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

çiftçinin ziraat alanındaki yeniliklerden habersiz ve yeniliklere yabancı olması gelmekteydi.¹¹ Bu nedenle dönemin en önemli gelişmesi ziraat mekteplerinin kurulmasıdır. İstanbul'da, Selanik'te ve Bursa'da kurulan ziraat mektepleri modern ziraatın gelişmesinde etkili olmuştur.

Ziraat mektepleri gelişince modern tarım aletleri satın alınarak okullardaki öğrencilerin bu aletler konusunda bilgi sahibi olması sağlanmıştır. Daha sonrada bu modern araçların Osmanlı ülkesine yayılması düşünülmüştür. Mesela bu amaçla İstanbul'daki ziraat mektebine yeni bir harman makinesi ve lokomobil¹² alınmıştır. Bu iş için 65.000 kuruş harcanmıştır.¹³

Osmanlı Devleti, dünyadaki çeşitli örneklerde de görüldüğü üzere, eğitim kurumlarını kurmadan önce bir keşif heyeti gönderir ve önce inceleme yaptırır. Ardından ön inceleme sonucu hazırlanan raporlar ilgili kurumlara sunulur. Ziraat mekteplerinin açılmasında da bu yol izlenmiştir. Öncelikle keşif yapılmış ve ilgili bakanlık olan Ziraat Nezaretine raporlar ve mali gereksinimler belirtilmiştir. Belirtilen bu istek ve raporların sonunda Hükümetin izniyle ziraat mektepleri açılmıştır.

Ziraat mekteplerin kuruluş amacının ziraat tedrisi için olduğu açık bir şekilde nizamnamede beyan edilmektedir. Öğrencilere bu doğrultuda dersler verilmektedir. Ziraat mektepleri 3 yıl süreyle eğitim vermekte, öğrenciler okula yapılacak ortak bir sınavla alınmaktadır. Öğrenciler eğitim hizmetinden ücretsiz olarak yararlanmaktadır. Memleketin birçok yerinden öğrenci kabul ettikleri için yatılı okul olarak adlandırılmaktadırlar.¹⁴

Mekteplere kabul olunacak öğrencilerin öncelikle Osmanlı tebaasından olması istenmektedir. Bunu yanında çiftlik, bağ ve bahçe sahibi olanların tercih edilmesi de önemlidir. Çünkü mezun olduğunda yapacağı iş hakkında geniş uygulama alanları bulunursa hem kendi vilayetine faydası olacak hem de kendi işlerinde öğrendiklerini tatbik ederek Osmanlı tarımının gelişmesine yardımcı olacaktır.¹⁵

Mektebin eğitime başlama ayı ekim ayıdır. Ekim ayında öğrencilerin eğitim için hazır olması beklenmektedir. Bu hazırlığın yapılabilmesi için Ziraat Nezareti okul açılmadan 3 ay önce Der-saadet (İstanbul Hükümeti)'ten öğrenci istemesi gerekmektedir. Hükümetin verdiği izinle öğrenci sayısı belirlenmekte ve eğitim başlayabilmektedir. Öğrenci sayısı genel olarak 30 olarak belirlenmiştir. Bu yazışmaların önceden olması öğrenci seçimi için önemlidir. Okullardaki öğrenciler sınavla seçilerek gelen mümtaz şahsiyetlerdir.¹⁶

Öğrenci seçimine Osmanlı Devleti büyük titizlik göstermekte ve bu konuyla ilgili beklenti ve isteklerini önceden şartnamede belirtmektedir. Bu şartlara göre öncelikle sınav herkesin duyabileceği şekilde ilan edilir ki herhangi bir haksız uygulamaya yer verilmesin. Osmanlı Devleti nizamnamede belirtilen şartları taşımayanları sınava almamaktadır. İmtihanlar öncelikle vilayet valisine tebliğ edilmekte ve vali bu işin duyurulması ve sınava gireceklerin belirlenmesinde birinci amir olarak görevlendirilmektedir.¹⁷

Öğrenci seçimi sınavı ile ilgili yapılacak sınav konuları önceden belirlenerek talebeye duyurulmaktadır. Talebe buna göre hazırlanmakta ve sınavlara çalışmaktadır. Sınav şeffaf bir

¹¹ Enver Ziya Karal, *Age*, s.439-450.

¹² Lokomobil; Tarımda, harman makinelerini, sabanları, sulama araçlarını yürütmeye yarayan makinedir.

¹³ BOA İ.OM. Dosya No: 12 Gömlek No: 23/1 ve 2.

¹⁴ Osmanlı arşivinden alınan bu belge 1884 yılına aittir. Belge "Büyük Halkalı Ziraat Ameliyat Mektebi Nizamnamesi" adı altındadır. Bu nizamname 6 fasıldan oluşmaktadır. Bu nedenle belge numarasının yanına hangi fasıldaki maddeler olduğu belirtilmiştir. BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 1. Fasil.

¹⁵ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

¹⁶ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

¹⁷ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

şekilde yapılmakta her aşaması resmi tutanaklarla zabt altına alınmaktadır. Sınavı Hey'et-i Adil diye bir komisyon yapmaktadır. Bu komisyon sınav sonuçlarını ekim ayından önce duyurmak zorundadır.¹⁸

Öğrencilerin sınav sırasında ve sonrasında yapacakları masrafların ne olacağı konusunda bile Osmanlı Devleti duyarlı olmuştur. Öğrencilerin masraflarının mensup oldukları vilayetlerin belediyeleri tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Böylelikle sınav halkın her kesiminde olan fakir öğrencilere de ulaştırılabilmekte ve hiç masraf yapmadan bu öğrenciler İstanbul'a kadar gelmekte ve ücretsiz eğitimden yararlanabilmektedirler.¹⁹

Öğrenci sınavlarında uygulanan diğer bir husus da merkezi sınavdan sonra öğrencilerin okulda bir defa daha okul hocaları tarafından sınava alınmasıdır. Bu gerçekten eğitim anlayışı açısından önemli bir olaydır. Öğretmen ders vereceği öğrenciyi görmekte, merkezi sınavın haricinde öğrencilerde, hocaların görmek isteği özel hususiyetler ve beklentileri var ise bu sınav ile ölçülebilmektedir. Bu ikinci sınavdan sonra öğrencilere numaraları verilmekte ve okula kayıt olabilmektedirler.²⁰

Bunun yanında her sene okul sona erdiğinde öğrenciler sınav yapılır ve sınav sonuçları ayrıntılı olarak Ziraat Nezareti'ne bildirilmektedir.²¹ Bu sınav bir şekilde günümüzde üniversitelerde yapılan final sınavlarına benzemektedir.

Yine komisyonca sınavı kazanan öğrencilere şahadetname verilmektedir. Sınavı kazanan tüm öğrencilere memleketlerine varıncaya kadar yapacakları masraflar için harcırah verilmektedir. Bu usul ile Osmanlı Devleti'nin zirai eğitime ne kadar değer verdiği ve bu eğitimi alan öğrencilere verdikleri önem açık bir şekilde ortaya koyulmaktadır.²²

Aynı şekilde eğitimde başarılı olan öğrencilere de mükâfat verilerek, eğitim özendirilmekte ve öğrencilerin derslere daha büyük ilgi göstermesi sağlanmaktadır. Birinci olan öğrenciyeye, 1500, ikinciye 1200 ve üçüncüye de 800 kuruş mektep tarafından nakit para mükâfatı verilmektedir.²³ Bu şekilde yapılan ödüllendirmelerin öğrenciyi motive edeceği, işine ve okuluna daha özen göstereceği muhakkaktır. Bu gibi ayrıntılara yer veren merkezi hükümetinde bu işin önemini anladığı bir gerçektir.

Örneklerde görüldüğü üzere II. Abdülhamid sahip olduğu tarım toplumunun zirai işini daha iyi, kaliteli ve Batı toplumundaki gibi modern yapılabilmesi için teşvik etmektedir. Kurduğu okullarda da bu gibi ayrıntılara önem vererek gerek talebeyi gerekse öğretmenleri özendirilmektedir. Öğrencilere verdiği nakdi ödüller ve hocalara verdiği nişanlar ile eğitime destek vermektedir.

2- Ziraat Okullarında Talim ve Tedris

Ziraat okullarında eğitim tedris-i ameli (pratik) ve tedrisi nazari (teorik) olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bir meslek okulu olduğu için uygulama şarttır. Bu nedenle zirai aletlerle ile yapılan tedris-i ameli dersleri okullarda elzemdir.²⁴

Nazari yani teorik derslerde Lisan-ı Türkî (Türkçe) dersi başta gelmektedir. Her öğrencinin bu dersi zorunlu olarak alması ve bu hususta bilgili olması beklenmektedir. Bunların

¹⁸ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

¹⁹ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

²⁰ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

²¹ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2. Fasil.

²² BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 3. Fasil.

²³ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 3. Fasil.

²⁴ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 4. Fasil.

yanında diğer nazari derslerden Arazi ve Ziraata Müteallik Bilgiler (Arazi ve Ziraatla İlgili Bilgiler) dersi bir teorik meslek dersidir.²⁵

Diğer bir nazari ders Ulum-u Hikmet-i Tabiiyye (Fizik Bilimleri) olup bu ziraat fakültesinde sayısal ağırlıklı derslerin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Ulum-u Kimya dersi de öğrencilerin zorunlu derslerindedir. Yine bir meslek dersi olan Ulum-u Ziraat dersi de öğrencilerin 3 yıl içinde tamamlaması gereken derslerden birisidir.²⁶

Ziraat okullarındaki derslerin Ameliyyat (tecrübe edilerek) olarak yapılan kısmı ise bahçecilik ve bahçivanlık olarak ikiye ayrılmıştır.

Bahçecilik kısmında;

- 1- Sebze Bahçesi
- 2- Meyve Bahçesi
- 3- Ağaç Budamak
- 4- Ağaç Aşlamak dersleri,

Bahçivanlık kısmında;

- 1- Bağ yetiştirmek
- 2- Budamak
- 3- Aşlamak dersleri verilmektedir.

Bunların yanı sıra Dut Bahçesi, İpek Böceği Yetiştirmek, Orman İhdas Etmek, Çift Koşmak, Çift Hayvanına Bakmak, Çift Sürmek, Koyun Kırkmak, Bağ Budamak, Hasta Hayvanı Tedavi Etmek, Ziraat Alet ve Edevatını Tamir Etmek, Ziraat Defteri Tutmak gibi uygulamalı dersler verilmektedir.²⁷ Uygulamalı dersleri alan bir ziraat okulu mezunu meslek hayatında karşılaşabileceği tüm sorunlar ile ilgili bilgileri alarak bir tecrübe kazandırılmaktadır. Bu hem öğrenci hem de toplum için son derece faydalıdır.

Uygulamalı okul olarak kurulan ziraat okullarında öğrencilerin işleri yerinde öğrenmesi esas kılınmıştır. Bu nedenle gerekli donanım ve ihtiyaçlar karşılanmıştır. Mesela 1898 yılında Halkalı Ziraat ve Numune çiftliği için süt veren altı baş ineğin pazarlık suretiyle satın alınmış ve öğrencilerin uygulamalarda kullanılması sağlanmıştır.²⁸

1907 yılında Halkalı Ziraat mektebi ve numune çiftliği için yerli inek, boğa ve merinos koç ile koyun alınmasına karar verilmiş ve öğrencilerin istifadesine sunulmuştur.²⁹

Ziraat derslerini yürütmek için eğitim komisyon heyeti oluşturulmuştur. Eğitim işinin yapılabilmesi için sadece muallimler ile yetinilmemiş bunun yanında onlara yardım etmek için çeşitli ustalarda memur olarak okul kadrosuna dâhil edilmiştir.³⁰

Okullardaki öğretmen kadrosu da dersler gibi iki kısımda incelenmektedir. Nazariyat muallimleri; mektep müdürü, 2 tane Lisan-ı Osmanî muallimi, Fenn-i Hesap ve Fenn-i Ziraat

²⁵ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 4. Fasil.

²⁶ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 4. Fasil.

²⁷ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 4. Fasil.

²⁸ BOA. İ.OM. Dosya No: 5 Gömlek No: 15/ 1 ve2.

²⁹ BOA. İ.OM. Dosya No: 12 Gömlek No: 13/1 ve 2.

³⁰ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. Fasil.

muallimlerinden oluşur. Ameliyat muallimleri ise; Ameliyat-ı Ziraiye muallimleri, Fenn-i Bahçıvan, Fenn-i Baytar ve Usul-i Defteri-i Ziraat muallimlerinden oluşmaktadır.³¹

Okul müdürü ve öğretmenlerin hepsi ilgili dersi verebileceklerine dair şahadetname (diploma) sahibi olmalıdır. Okulda görev yapacak öğretmenler Ziraat Nezareti tarafından seçilmektedir. Öğretmenlere yardımcı olacak ustalar ise okul müdürü tarafından seçilmekte ve memuriyetleri ise Nezaret tarafından tasdik edilmektedir.³²

Öğretmenlerin vazifeleri nizamnamede açık olarak bildirilmiş genelde her hoca doğal olarak dersleriyle ilgili vazifeler de görevlendirilmiştir. Bu vazifeler Nizamnamenin 28. maddesinden başlayıp 38. maddeye kadar şöyle ifade edilmektedir:³³

“ Nazariyat Muallimlerinin Vezaiifi

28. Madde: Müdürün vazife-i tedrisiyesi fenn-i idare-i ziraattir.

29. Madde: Lisan-ı Osmanî³⁴ muallim-i evveli Arazi ve Ziraate Müteallik Kavanin³⁵ ile Usul-i İnşâ-i Osmanî³⁶ tedris eder.

30. Madde: Lisan-ı Osmanî muallim-i sanisi birinci ve ikinci sene şakirdanına Kavaid-i Osmanî'yi³⁷ talim ve tedris eyler.

31. Madde: Fenn-i Hesap³⁸ muallimi İlm-i Hesap ve Usul-i Âşarı³⁹ ve Fenn-i Mesaha⁴⁰ ve Usul-i Tesviye-i Zemin⁴¹ derslerini verir.

32. Madde: İlm-i Hikmet⁴² muallimi Muhtasar İlm-i Hikmet ve Fenn-i Alaim-i Cevviyye⁴³ ve muhtasar ilm-i kimya tedris eder.

33. Madde: Ziraat muallimi İlm-i Ziraat ve Usul-i Terbiye-i Mevaşi⁴⁴ derslerini gösterir.

Ameliyat Hocalarının Vezaiifi

34. Madde: Ameliyat-ı Ziraat muallimi bilcümle âlât ve edevat-ı zürraiyenin usul-i istimalini ve tarlalara müteallik bilcümle ameliyatı velhasıl çiftliğin muamelat-ı dâhiliye ve hariciyesini şakirdana ta'rif ve talim eder.

35. Madde: Fenn-i Bahçıvan muallimi sebze ve meyve bahçeleri yetiştirmekle beraber şakirdana bu ilimleri ve meyve ağaçları dikip aşlamayı ve budamasını hâsılı bahçıvanlığa müteallik hususatin cihat-ı nazariye ve ameliyesini ta'rif ve irae eyler.

36. Madde: Baytar muallimi çiftlikte bulunan hasta hayvanlara müdarat (hüsn-i muamele etmek) ile beraber talebeye fûnun-ı baytariyeye dair ilm-i icmali ita ve bir hayvanda herhangi bir hastalık zuhur eder ise derhal ne suretle tedavi olunmak lazım geleceğini talim ve tefhim edecektir.

³¹ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. FASIL.

³² BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. FASIL.

³³ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. FASIL.

³⁴ Lisan-ı Osmanî: Osmanlıca

³⁵ Arazi ve Ziraate Müteallik Kavanin: Arazi ve Ziraat ile ilgili kanunlar.

³⁶ Usul-i İnşâ-i Osmanî: Osmanlıca İnşa Metodu

³⁷ Kavaid-i Osmanî: Osmanlıca Kaideleri

³⁸ Fenn-i Hesap: Aritmetik

³⁹ Usul-i Âşarı: Ondalık Sayılar

⁴⁰ Fenn-i Mesaha: yer ölçümü

⁴¹ Usul-i Tesviye-i Zemin: yer düzleme

⁴² İlm-i Hikmet: Felsefe

⁴³ Fenn-i Alaim-i Cevviyye: Meteoroloji

⁴⁴ Usul-i Terbiye-i Mevaşi: Zootekni

37. Madde: Usul-i Defteri-i Ziraat⁴⁵ muallimi çiftliğin muhasebecisi olup talebeye çiftliğin defterini tanzim etmek usulünü gösterir.”

Nizamname’de görüldüğü üzere, öğretmenlerin dersleri ve konuları hatta idari vazifeleri ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Nazari ve uygulamalı ders öğretmenlerinin görevleri de açıklanmıştır. Bu maddelere bakıldığında zamana göre gerekli derslerin meslek şartlarına haiz hocalar tarafından verildiği görülmektedir. Talim ve tedrisin bu cihette yapıldığı görülmekte ve uygulamalar nezaret tarafından denetlenmektedir.

3- Ziraat Mekteplerinin İdaresi ve Mektepte Çalışan Diğer Memurlar

Ziraat mektebinin idarecisi müdürdür. Müdür mektebin doğrudan doğruya tüm işlerine bakmakla yükümlüdür. Bunun yanında bütçe dâhilinde yapılacak tüm masraftan müdür sorumlu tutulmaktadır.

Okul müdürü, hesap defterlerini tutturmak, okulu denetlemek için ziraat idaresinden gelen memurlara bu kayıtları ve defterleri tetkik etmeleri için arz etmek, her ayın ilk on gününde mektebin idaresine dair nezarete malumat vermek ve çiftlik ve okul nizamnamesine göre okulu idare etmek görevlerini yapmalıdır.

Ziraat Muallimi, mektebin bahsedilen işlerinde müdüre vekâlet eder ve onun yardımcılığını yürütür. Müdüre yardım etmek için görevlendirilen diğer memurlar ise şunlardır:

Katip; Evrak işlerini takip eder.

Muhasebeci; Mektep ve çiftlik hesaplarını tutar, Ziraat okulunda muhasebecilik vazifesi Usul-ü Defteri Ziraiye muallimine verilmiştir.

Muhasebeci muavini: Görevi muhasebeci tarafından tayin olunur.

Vekil-i Harc: Ambarda bulunan eşyanın muhafazası ve çamaşırhaneye bakmak.⁴⁶

Birde öğretmenlere yardımcı olmak üzere ziraat mektebinde çalışan diğer görevliler vardır. Bunlar çeşitli işlerde usta olan kişilerdir. Özellikle uygulamalı derslerde öğretmen ve öğrencilere yardımcı olan bu görevliler çiftlik ve tarlalarda her türlü hayvan ve nebatın ziraatla ilgili konularda işlerini yapmaktadırlar. Mahsulâtı toplamak ve çiftlik dâhilinde ekip dikmek gibi vazifeleri vardır. Bu ustalar ve vazifeleri şöyle sınıflandırılmıştır:

1- **Koşumcu:** Çiftlikteki her türlü koşum işlerini öğrenciyle birlikte yapmak, semer örmek, seyis işleri, her nevi araba kullanmak, suret-i muhtelifiyede çift sürmek, tırmık ve çeşitli ziraat işlerinde talebeye talim ettirmektir.

2- **Mirahur**⁴⁷: Bahçe ahvalleri ile ağıl ve kümeslere müteallik işlere nazariyat etmek ve hayvanları tımar edip yemlerin ita ve talebeler bu hususta yardım etmektir.

3- **Peynirci:** Talebeye peynir ve tereyağı imal etmesini öğretir.

4- **Marongoz:** Çiftlikte kullanılan tüm alet ve edevatı talebe ile birlikte marangozhane de tamir etmek ve çiftlik alet ve edevatının imal edilmesini öğrencilere öğretmek.

5- **Demirci:** Gerek çiftlikte kullanılmak gerek hariçte satılacak demir ve aleti müdürün emri ile yapmak.⁴⁸

⁴⁵ Usul-i Defteri-i Ziraat: Ziraat Defteri Tutma Usulleri

⁴⁶ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 6. Fasil.

⁴⁷ Mirahur: Ahır işleriyle uğraşan.

⁴⁸ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. Fasil.

Ustaların asıl vazifeleri öğrencilerin talim yapmalarını sağlamaktır. Okul idaresi öğrencilerin bu hususta eğitilmeleri için özen göstermektedir. Öğrencilerin marangozhane ve demirhanede çalışmalarına izin vermektedir.⁴⁹

Ustaların daha kolay idare edilebilmesi için okul müdürü ve okul ikinci müdürü, ustaların idaresini aralarında paylaşmışlardır. Buna göre peynirhane, marangozhane ve demirhanede çalışan ustalar ile ikinci müdür ilgilenmektedir. Çiftçi, koşumcu ve mirahur ile de okul müdürü ilgilenmektedir.⁵⁰

Okul idaresi, ustalar ve memurlar öğrencilerin iyi bir eğitim alması için çalışmaktadırlar. Çalışanların vazifelerine verilen hassasiyet, özellikle uygulamalı dersler için hazırlanan şartların kalitesi ve tüm ayrıntıların düşünülmesi eğitimin kalitelisi hakkında öngörü sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Okul mezunları iş sıkıntısı çekmemektedirler. Ziraat okullarının mezunlarının büyük bir kısmı, merkezi hükümet tarafından devlet memuru olarak görevlendirilmektedirler. Mesela, 1900 yılında mezun olan ziraat mektebi öğrencileri 500 kuruş maaşla devlet tarafından istihdam edilmektedir.⁵¹

Bunun yanı sıra okullardan mezun olanlar arasında devlet hizmetinde görev yapanlar olduğu gibi büyük çiftlik ve arazi sahipleri tarafından da istihdam edilenleri bulunmaktadır. Ziraat nezareti bu işe de sıcak yaklaşmaktadır. Hatta mektep mezunlarının bu çiftliklerde 500 kuruş maaşla 4 yıl çalıştırılmasını istemektedir.⁵² Ana amaç mezunların, mezun oldukları alan ile ilgili çalışmalarını sağlamaktır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin tarım toplumu olması, halkın büyük kısmının geçimini topraktan sağlaması ve Sultan II. Abdülhamid'in şehzadelikinden beri çiftliklerinin olması gibi nedenler, Sultanın tarıma ve ziraat eğitime değer vermesine yol açmıştır.

II. Abdülhamid döneminde tarım alanındaki en önemli gelişmelerden birisi ziraat mekteplerinin kurulmasıdır. İstanbul, Selanik ve Bursa'da kurulan ziraat mektepleri, Osmanlı Devleti'nde modern ziraatın gelişmesinde etkili olmuştur.

Ziraat mekteplerinde öğrencilere modern tarım usulleri ve makineli tarım hakkında uygulamalı dersler verilmiştir. Bu dersleri alan ziraat öğrencileri, mezun olduktan sonra ülkenin çeşitli yerlerine dağılarak modern tarım uygulamaları hakkında halkı bilgilendirmiş ve halkın makineli tarımdan haberdar olmalarını sağlamıştır.

Zamanın şartlarına göre eğitim verilen mekteplerde, öğrencilerin seçilmesinden mezuniyetine kadar tüm ayrıntılar merkezi hükümet tarafından tasarlanmış, resmi kanallar ve ziraat nazırlığı aracılığıyla bu işler takip edilmiştir.

Ziraat mekteplerine öğrenci seçimi titizlikle yapılmıştır. Merkezi sınavı kazanan öğrencilere okul öğretmenleri tarafından bir sınav daha yapılmaktadır. Bu husus öğrenci yeterliliklerinin en ince ayrıntısına kadar araştırıldığını ve mekteplere verilen önemi göstermektedir.

Ziraat mektebi öğrencileri; ödüller, nakdi mükâfatlar ve yurtdışı burslar ile teşvik edilmektedir. Başarılı öğrenciler bu mükâfatlardan yararlanmakta diğer öğrencilerde

⁴⁹ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. Fasil.

⁵⁰ BOA İ. MMS. Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5. Fasil.

⁵¹ BOA BEO Dosya No: 1362 Gömlek No: 102104/1.

⁵² BOA BEO Dosya No: 1362 Gömlek No: 102104/4

özendirilmektedir. Aynı şekilde öğretmenler de bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından verilen nişanlarla teşvik edilmektedir. Öğretmenlerin yaptıkları yayınlar ve başarılı işler takdir edilmektedir.

Sonuç olarak, II. Abdülhamid döneminde çağın gerektirdiği şekilde, modern tarım hususunda eğitim yapılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde kurulan ziraat mektepleri, Cumhuriyet dönemine de ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

1- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

- BOA. **İ.OM.** Dosya No: 12 Gömlek No: 23/1 ve 2.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 1.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 2.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 3.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 4.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 5.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 6.
 BOA **İ. MMS.** Dosya No: 78 Gömlek No: 3427, 7.
 BOA **İ.OM** Dosya No: 5 Gömlek No: 15/1 ve 2.
 BOA **İ. OM.** Dosya No: 12 Gömlek No: 13/1 ve 2.
 BOA **BEO** Dosya No: 1362 Gömlek No: 102104/1.
 BOA **BEO** Dosya No: 1362 Gömlek No: 102104/4.

2- TETKİK ESERLER

- BARKAN, Ömer Lütfi, **Türkiye’de Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
 BOZDAĞ, İsmet, **Sultan Abdülhamit’in Hatıra Defteri**, Truva Yayınları, İstanbul 2010.
 DABAĞYAN, Levon Panos, **Osmanlı’da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
 DAĞLI, Yücel, ÜÇER Cumhuriyet, **Tarih Çevirme Kılavuzu**, TTK, Ankara 1997.
 DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.
 ENGİN, Vahdettin, **Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.
 HÜLAGÜ, M.Metin, **Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey’in Hatıratı**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003.
 İNALCIK, Halil, Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
 KABACALI, Alpay, **Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından Abdülhamid**, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

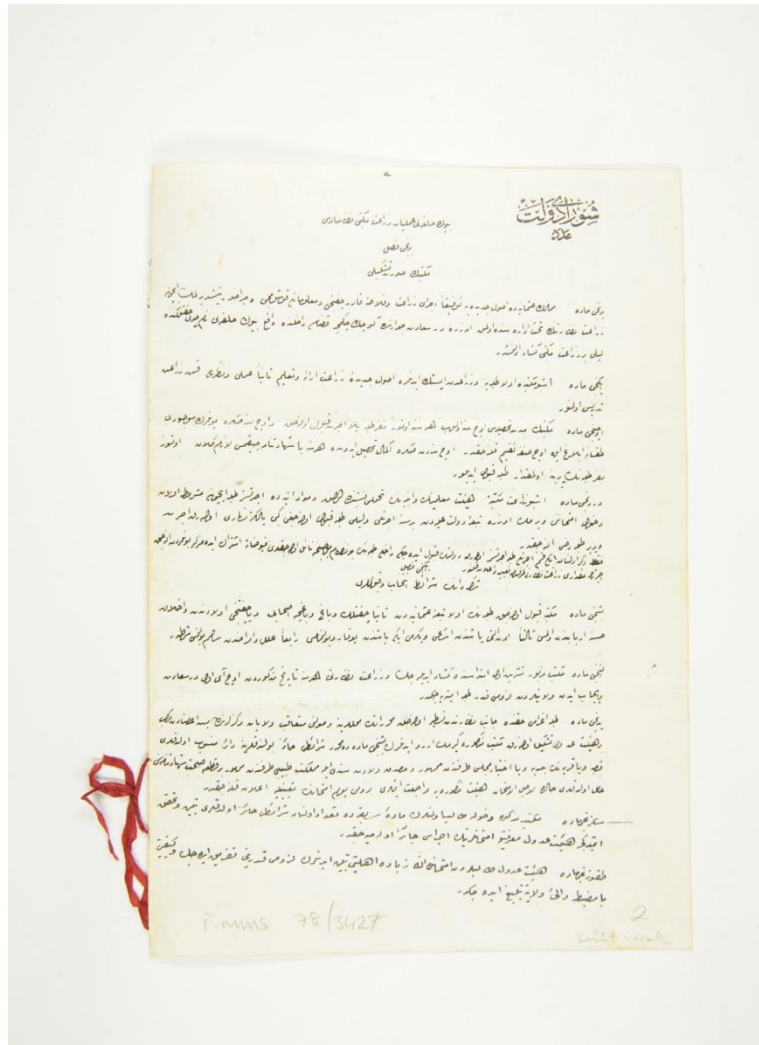
KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, VIII. Cilt, TTK Ankara 1995.

QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

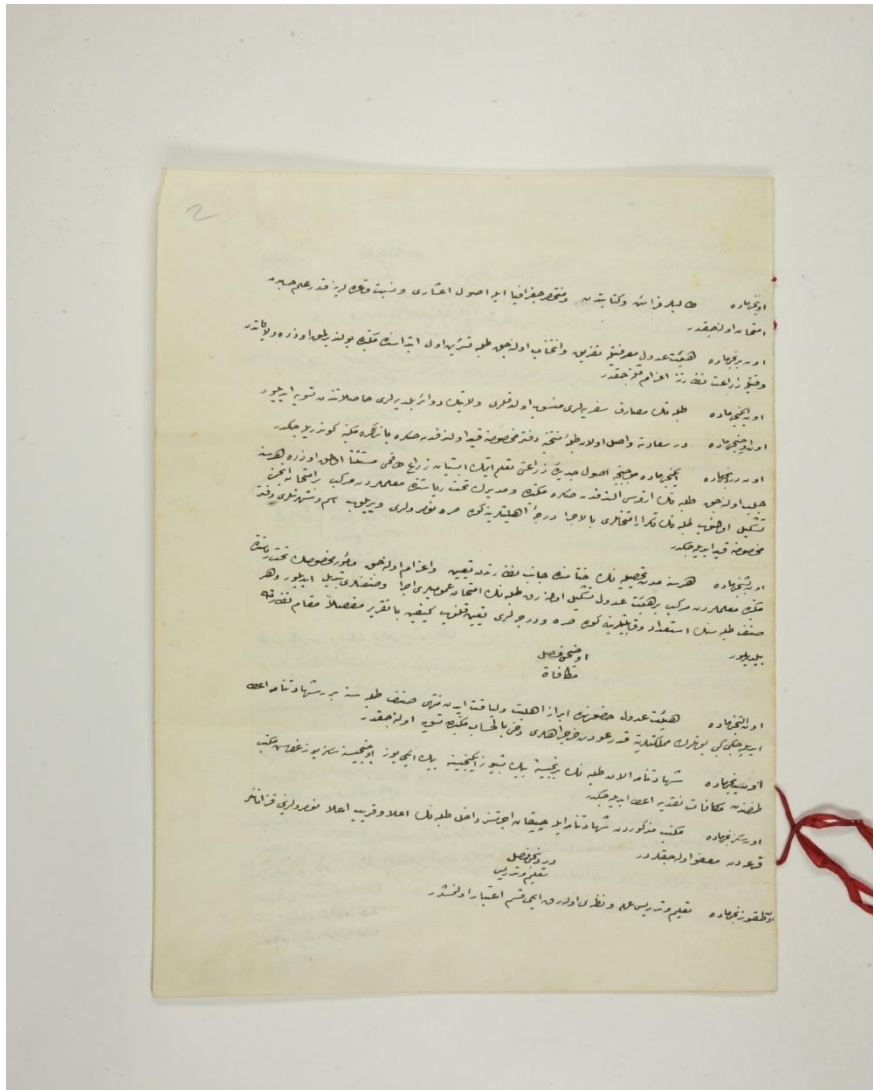
UBICINI, M. A., **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, Çeviren (Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

YILMAZ, Çoşkun, **II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul**, Seçil Ofset, İstanbul 2010.

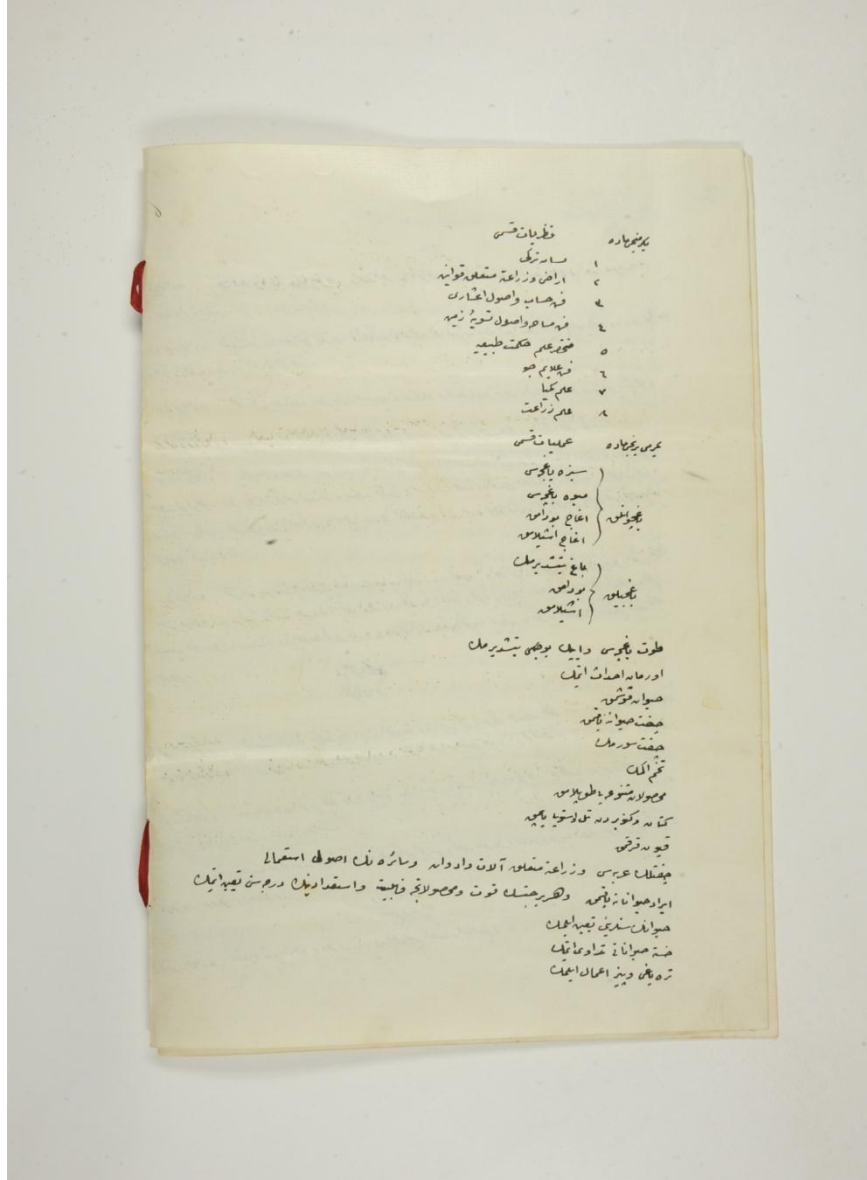
EKLER: 1884 YILI BÜYÜK HALKALI ZİRAAT VE AMELİYAT MEKTEBİ NİZAMNAMESİ (BOA İ. MMS. DOSYA NO: 78 GÖMLEK NO: 3427, 7 SAYFA, 59 MADDE)

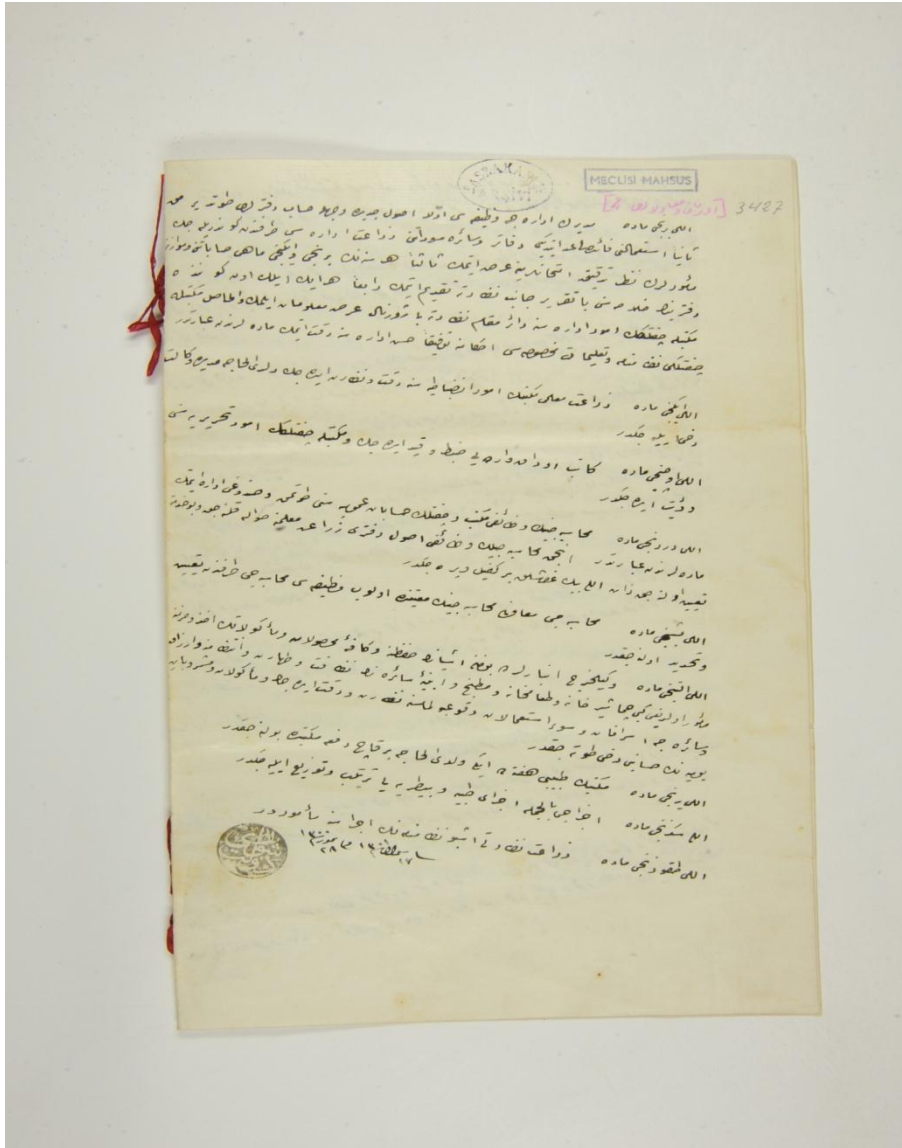
EK 1; 1.SAYFA

EK 2; 2.SAYFA

EK 3; 3.SAYFA

EK 7; 7.SAYFA

Turkish Studies